

Viktimologie — obor zasluhující pozornost

Jedním z významných podoborů kriminologie je viktimologie. Tomuto novému oboru je přikládán velký význam i v SSSR, kde se začal rozvíjet v polovině šedesátých let. Jeho vznik je ovšem spojován s rokem 1948, kdy Hans Hentig napsal knihu *The Criminal and his victim* (New Haven, Yale Univ. Press).

Této problematice se věnuje již řada autorů, jako P. S. Dagel, S. S. Ostroumov, L. V. Frank, A. N. Krasikov, V. J. Rybalskaja, V. S. Minskaja a další. První mezinárodní časopis věnující se viktimologii vyšel v roce 1971.

Oč ve viktimologii jde? Původním cílem bylo studovat pouze podíl („vinu“) poškozeného na trestném činu a vyvozovat z toho závěry pro jeho předcházení. Praxe opakovaně ukázala a přináší denodenně nové příklady toho, jak neopatrnost obětí nebo její provokace přispívá k trestnému činu: občan se před druhými v restauraci chlubí svými penězi, načež je přepaden a oloupen. Dítě jde důvěřivě s neznámým mužem a stává se obětí pohlavního zneužití. Žena požívá alkohol s cizí osobou nebo jde večer po málo frekventované ulici a je znásilněna. Otevřená okna v přízemí přímo lákají potenciální zloděje. Výsměch může vyprovokovat napadení. Někteří lidé se pro svou naivitu, neobeztetnost a důvěřivost častěji než jiní stávají předmětem útoku ze strany jiných osob. Mluví se pak o „viktimogenní deformaci jejich osobnosti“, resp. o „kriminogenně viktimogenním“ charakteru některých poškozených. Jde tedy o to, zobecňovat poznatky z mnoha trestních případů a využívat jich potom ve vysvětlovacích akcích a v prevenci trestné činnosti vůbec.

K většímu rozvoji viktimologie došlo zejména v sedmdesátých letech, kdy si tento obor předsevzal cíl nejen studovat podíl obětí na trestném činu (tak jak tomu bylo převážně do poloviny sedmdesátých let), ale hlavně poskytovat viktimizovaným osobám (tj. poškozeným, jimž trestný čin způsobil psychické trauma nebo jinou psychickou újmu) individuální pomoc.

Jednalo se původně o hnutí žen, které se staly obětí znásilnění. Cílem bylo pomáhat obětem útoku překlenout obtížné období následující krátce po trestném činu, který poškozenou ve vlastních očích i v očích veřejnosti zahanbil a vyvolal v ní pocit vlastní viny, a pomoci jí vymanit se z „uvěznění“ ve vlastním strachu a v pochybování o sobě samé. Jinými slovy — smyslem bylo a je napravovat škodu a stigmatizaci způsobenou viktimizací. V pozadí ušlechtilé motivace byla a je rovněž skutečnost, že veřejnost je až překvapivě často přesvědčena o tom, že při trošce opatrnosti by nikdy ke spáchání trestného činu nemuselo dojít.

Viktimologie studuje vnitřní svět poškozených, jejich pocity bolesti a také cesty, jak jim pomoci. Lidé ani jejich nejbližší příbuzní nejsou psychicky na realitu zločinu připraveni. Stanou-li se pak jeho obětí, vyvolává to nejen u nich samých hanbu a pocity slabosti, ale často to má za následek vážně narušené intimní a jiné mezilidské vztahy. Jen málokdo si dovede představit obtížnost postkriminální adaptace poškozeného. Přitom se nejedná o malé počty postižených. A navíc mezi ně musíme řadit jak přímé oběti, tak psychicky trpící rodinné příslušníky.

Zvládání „nárazových reakcí“ způsobených zločinem je u různých obětí a různých zločinů rozdílné. Někteří lidé jsou s to první otřes překlenout a teprve po určité době se projeví vnitřní zmatek a dezorganizace. Jiní jsou v šoku od počátku, jsou doslova omráčeni, dezorientováni a fyzicky naprosto vyčerpaní. Počáteční „náraz“ trvá několik hodin, ale někdy i více dnů. Hodně záleží na přístupu okolí a vyšetřujících orgánů. Prožívaný stav zhoršuje často netečnost bezpečnostních orgánů orientujících se jenom na pachatele, nikoli však zároveň na morální, osobní pomoc poškozenému. Po stadiu „nárazu“ nastupuje fáze postupného uvolňování krizových reakcí. Je to doba boje s prožívanými pocity, kdy napětí střídavě ustupuje, aby se zase vrátilo. Při tomto vnitřním zápase velmi záleží na rodinných příslušnících a přátelích. Oběti hodně pomáhá, když se s někým, kdo ji důvěrně zná, může o své pocity podělit. Názor doporučovaný některými lidmi, že je nejlépe o věci nemluvit (což údajně nejspolehlivěji vede k zapomenutí), je odborníky považován za nesprávný. Na místě je naopak ventilace pocitů spolu s projevením důvěry a s neobviňováním.

Psychická rána způsobená pachatelem může mít různé projevy a následky. Jde především o různé formy fobického strachu, například z určitého prostředí, situací nebo osob, které připomínají zločin. Dalším možným projevem myšlenkového světa

obětí je sebeobviňování. Poškozený si přisuzuje vinu na trestném činu proto, že něco opomněl či byl neopatrný. Některé oběti se zase uchylují k jakési „léčebné, retribuční fantazii“, při níž si vytvářejí vlastní vnitřní představu o tom, jak se pachatelé pomstí. Jiní nejsou dlouho s to vymanit se z prožité rány, neustále si událost připomínají a trpí syndromem posttraumatického stresu. Pronásleduje je pocit izolovanosti od nejbližších a také od ostatního světa a ztrácejí zájem na obvyklé aktivitě.

Proto je tak důležité zobecňovat poznatky o situacích, za nichž k trestným činům dochází, a seznamovat s nimi veřejnost — varovat ji. Redukce pravděpodobnostních faktorů cestou zvýšené opatrnosti, spolu s překonáváním naivity, neznalosti a neinformovanosti občanů neodstraní zdaleka všechny zločiny, může však snížit jejich statistickou pravděpodobnost.

Viktimologie tak na základě rozboru mnoha trestních případů dospívá k řadě doporučení směřujících jednak ke zmenšení objemu trestných činů a jednak k ochraně poškozených.

Karel Vítek

Informace o dvou vědeckých akcích k aktuálním otázkám života mladé generace

V rámci plánu práce Výzkumného výboru 34 *Sociologie mládeže* mezinárodní sociologické asociace (ISA) (1) se ve dnech 9.—12. 6. 1988 konala v Praze mezinárodní konference, jejímž ústředním tématem byly otázky *sociálního rozvoje mládeže a její perspektivy*. Zúčastnili se jí představitelé sociologie mládeže ze socialistických i kapitalistických zemí, včetně předsedy a některých dalších členů vedení uvedeného výboru.

Pořadatelé konference byla Československá sociologická společnost, Ústav marxismu-leninismu Univerzity Karlovy spolu s Ústavem pro filozofii a sociologii ČSAV a Vědeckovýzkumným střediskem ÚV SSM. Kromě československých účastníků byli přítomni zástupci BLR, MLR, NDR, PLR, SSSR, Nizozemí, NSR, Rakouska, Švédska a Velké Británie.

Jednání bylo soustředěno ke třem tematickým blokům:

1. Úloha a postavení mládeže ve společnosti

Obecně orientované příspěvky k současným úkolům mládeže v jednotlivých společenských systémech, k možnostem jejího budoucího sociálního rozvoje, doplnění některými konkrétními přístupy k řešení aktuálních problémů spojených s postavením mládeže ve společnosti.

2. Hodnoty práce a vzdělání v podmínkách vědeckotechnického rozvoje

Množství přihlášených příspěvků ukázalo, jak jsou otázky vzdělání a práce široce diskutovány sociology všech zúčastněných zemí.

3. Volný čas jako faktor rozvoje osobnosti mladého člověka

Příspěvky spíše konkrétnější povahy, s řadou empirických údajů.

Konferenci zahájil úvodním slovem člen korespondent prof. Jaroslav Kohout (Vysoká škola ekonomická, Praha). Jménem Československé sociologické společnosti přivítal účastníky a podal stručnou informaci o práci sociologické společnosti, speciálně o práci sekce sociologie mládeže. Vlastní jednání konference se pak zaměřilo k tématu *Úloha a postavení mládeže ve společnosti*. Řídil je Jürgen Hartmann z univerzity v Uppsale, předseda Výzkumného výboru 34.

Jako první vystoupil prof. Peter Emil Mitev z Ústavu vědeckých výzkumů mládeže v Sofii. Ve svém příspěvku *Protikladné tendence v postavení mládeže ve společnosti* se soustředil na analýzu postavení bulharské mládeže v období před počátkem přestavby a nyní. Zdůraznil, že společenská situace v sedmdesátých letech vedla k určitému konzervatismu. Práce mládežnické organizace trpěla konformismem a formalismem. Mládež se ocitla v závislé situaci, v níž nemohla samostatně řešit své životní problémy. Nyní, v důsledku nových revolučních procesů, dochází, jak uvedl P. Mitev, k přehodnocení situace mladých. Mládež v BLR si uvědomuje nové okolnosti, avšak přechod k novým generačním vztahům nebude jednoduchý. P. Mitev ilustroval prezentované závěry na konkrétních datech z mnoha sociologických výzkumů, která mimo jiné vypovídala o jistých rozporech v reflexi procesů přestavby ve vědomí mladých lidí.

(1) V Československu byly do této doby uspořádány jen dvě konference spojené se zasedáním některého z Výzkumných výborů ISA. Byly to akce uspořádané Výzkumným výborem 13 „Sociologie volného času“ a Výzkumným výborem 27 „Sociologie sportu“.